

УДК 911.3

Лаврук М.М.

ГЕОГРАФІЧНА ТИПІЗАЦІЯ ПОЛОНИН ГУЦУЛЬЩИНИ ДЛЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ПОТРЕБ

На підставі польових досліджень виділено основні типи полонин Гуцульщини та наведено їхні характеристики для подальшого аналізу туристично-рекреаційного потенціалу відповідно до різних видів відпочинку.

Ключові слова: полонина, туристично-рекреаційні ресурси полонин, типи полонин, полонинський туризм, Гуцульщина.

Based on field research article outlines the basic types of mountain valleys of Huzulschyna and their characteristics for further analysis of the tourist and recreational potential according to various types of leisure.

Key words: mountain valley, tourist and recreational resources of valleys, types of valleys, mountain valleys tourism, Huzulschyna.

На основании полевых исследований выделены основные типы полонин Гуцульщины, определены их характеристики для дальнейшего анализа туристическо-рекреационного потенциала, соответствующего разным видам отдыха.

Ключевые слова: полонина, туристическо-рекреационные ресурсы полонин, типы полонин, полонинский туризм, Гуцульщина.

Постановка проблеми. Відгінно-полонинське тваринництво є традиційною галуззю Гуцульського етногеографічного району, яка зумовила його культурну специфіку. В радянську епоху полонини використовувались як осередки екстенсивного виробництва тваринницької продукції. Нераціональна економічна політика щодо цих вразливих екосистем, яка проявилась у необґрунтованому зростанні полонинського поголів'я худоби за відсутності практичного покращення продуктивності гірських лук, завдала останнім значної шкоди.

Нерентабельність в умовах української ринкової економіки гірського тваринництва в цілому і вівчарства зокрема, трудова міграція місцевого населення, викликали значний занепад у всьому Карпатському регіоні відгінного скотарства. Проте воно й досі існує у традиційній формі як

дрібнотоварне виробництво для задоволення потреб гірських жителів у традиційній молочній продукції та частковому її продажі на ринку.

Через полонини Гуцульщини проходять усі популярні карпатські туристичні маршрути, для яких об'єкти полонинського господарювання (житло гірських пастухів, приміщення для худоби, сакральні споруди), технологія виготовлення полонинської продукції мають атракційне значення, а молочні продукти – предметом споживчого попиту туристів. В холодну пору року житло гірських пастухів, через відсутність туристичних притулків, використовується для ночівлі туристів. Тому поняття «полонина» і «туризм» на Гуцульщині нероздільні, хоча їхній зв'язок і має спонтанний характер. Цілеспрямованої регіональної політики, яка б реально, зважаючи на вимоги сталого розвитку гірських територій, об'єднала ці явища у функціонально-цілісну систему, поки-що немає. При раціональному підході, як показує досвід інших країн Карпатського регіону Європи – Словаччини, Польщі, Румунії, полонини і господарювання на них можуть стати чинником туристичної привабливості краю.

Проблема трансформації «економічного» випасу на полонинах в «культурний» (Термін «культурний випас» вживається в західно-європейській літературі для означення традиційних форм відгінного тваринництва, які підтримують з культурно-рекреаційною метою) має соціально-економічні та наукові аспекти. До останніх належить обґрунтування навантаження худоби на полонини з врахуванням теперішнього стану гірсько-лучних біоценозів, моніторинг полонин, які вилучені з господарського використання і втрачають ознаки пасторальних систем, визначення напрямів функціонування полонин як характерних для Карпатського регіону природно-антропогенних комплексів за умов найбільш масштабного за всю історію скорочення випасу на них худоби, обґрунтування створення полонинського кластера тощо.

Метою статті є типізація полонин Гуцульщини з огляду на їх туристично-рекреаційне використання, яке б поєднувалось з традиційним господарським функціонуванням. Типізація з акцентом на таке поєднання та з врахуванням сучасного стану полонинського господарювання ще не здійснювалась. Вона є першим етапом оцінки рекреаційних ресурсів полонин як комплексних об'єктів для ведення полонинського туризму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Географічним та екологічним проблемам розвитку полонинського туризму і рекреації в цьому регіоні в останнє десятиліття присвячено чимало публікацій, зокрема Ю. Нестерука, В. Матвіїва, І. Рожка, М. Рутинського та ін. Нетрадиційні форми туризму, як чинник еколого-економічної стабілізації в Українських Карпатах, підтримують міжнародні проекти, які діють на території краю, їхній розвиток також був схвалений Конгресом Ради Європи 28 жовтня 2010 р. в Резолюції та в Рекомендації щодо сталого розвитку гірських регіонів Європи на прикладі Карпатських гір, які були

розроблені Ужгородською міжнародною конференцією, що відбулась у вересні 2010 р.

Виклад основного матеріалу. Основним об'єктом полонинського туризму є полонини. Полонина — це комплексне, — природно-господарське і культурно-рекреаційне поняття. У природно-географічному плані полонини – це гірські луки. В межах Українських Карпат територія Гуцульщини відзначається високою часткою полонин природного походження, які займають субальпійську та альпійську смугу (1650-2061 м н.р.м.) і знаходяться переважно у Чорногорі та Свидовці, а також у Гринявських, Чивчинських і Рахівських горах. Завдяки господарській діяльності людини упродовж історичного часу, нижня межа природних луків понижена в горах Гуцульщини на 300-400 м, тому в середньогір'ї (Ворохта-Путильських горах, Запрутських Горганах) чимало полонин штучного походження.

У господарському сенсі полонини є територією сезонного випасу худоби, утримання якої забезпечується наявною господарською інфраструктурою—приміщеннями для людей і худоби, облаштованими джерелами води. З культурно-рекреаційного погляду полонини є самотнім, гармонійним простором, який поєднує мальовничість субальпійської місцевості з натуральністю пастушого буття. Для полонин характерна висока пейзажна цінність (багатопланові панорами гір), акустична особливість (поєднання тиші з передзвоном отари або череди і, тепер уже зрідка, пастуших музичних інструментів), чистота цілком природного доквілля та натуральна молочна продукція.

Основна кількість полонин Гуцульщини зосереджена у високогірно-і середньогірно-полонинській природній області, що в адміністративному плані відповідають Рахівській та Верховинській Гуцульщині, які мають відповідно 18,1 (До цього числа включені тільки полонини гуцульських поселень Рахівщини, а всього район має 20,4 тис. га полонин) та 9,3 тис. га гірських пасовищ, або майже 200 полонин як господарських одиниць [1,6]. Порівняно незначною є площа полонин у Горганах, якими користуються надвірнянсько-яремчанські гуцули—понад три сотні гектарів та у смузі гір Яровиця-Томнатик і Покутсько-Буковинських горах, які використовують путильські і косівські гуцули—понад тисячу гектарів. Найменшою є площа полонин на адміністративній території косівських гуцулів – до пів сотні гектарів (показники площ полонин потребують уточнення, остільки ще не завершені землевпорядні роботи на господарських територіях рад різних рівнів).

Полонини краю значно різняться між собою за величиною. Найменші за площею полонини розміщені у Путильській частині Гуцульщини – середня їх величина не перевищує 50 га. Невеликі полонини – площею кілька десятків га, характерні і для Яремчанської та Косівської Гуцульщини. У Верховинській і Рахівській частинах краю розлогі гірські луки займають площу в кілька сотень гектарів. Своїми розмірами відзначаються Гринявські і Чивчинські полонини – Дуконя, Гостовець, Старостая; Свидовецькі – Герешаска, Урда, Стеришора; Черногірські –

Шумнєска, Козьнєска, Занога, Гарманєска, Рогнєска-Скопєска, Томнатик-Лугівський, Туркул-Гутин кожна з яких має площу від 300 до 900 га [1, 2, 6].

Наприкінці першого десятиліття ХХІ ст. для відгону худоби використовувались ті полонини, які розміщені найближче до поселень: 36 % нині діючих полонин знаходяться не далі, як 10 км від постійних поселень, а 78 % – не далі, ніж 20 км.

Найчисельніше полонинське стадо утримують рахівські гуцули – майже 4 тис. ум. голів, які випасаються на 60-ти полонинах загальною площею приблизно 15 тис. га. На гуцульській Рахівщині виділяється 5 сільських рад, які мають найбільше полонинське господарство: Ясінянська, Богданська, Квасівська, Чорнотисенська і Лазещинська (кожній належить 5-7 діючих полонин площею майже 2 тис. га, які знаходяться переважно на Свидовці і на пд.-зх. Макросхилі Чорногори) [6]. Рахівські гуцули утримують на своїх полонинах найчисельніше в краї стадо овець, тому в цій частині Гуцульщини переважають так звані «чисті» полонини.

Верховинські гуцули утримували у 2009-2010 рр. друге за абсолютною величиною полонинське стадо худоби, яке налічувало 2756 ум. голів і випасалось на 34-х полонинах. В цій частині краю в полонинах випасають переважно ВРХ, а використовують здебільшого луки Гринявських гір і пн.-сх. схилів Чорногори. Найбільше полонинське господарство мають Верховинська і Яблуницька сільські ради[1].

На рахівських і верховинських полонинах оптимальна, з огляду на природну продуктивність гірських лук і розвиток туризму, щільність худоби в полонинах – 0,3- 0,4 ум. гол /га (обчислено за [1,6]).

У Путильській частині краю на 28-и полонинах випасається найменше стадо худоби у перерахунку на умовні голови – 1688 (Обчислено за [2]).

Але в буковинських гуцулів середня щільність худоби в полонинах найвища на Гуцульщині – 1,2 ум. гол/га. На невеликих за площею полонинах, які розташовані найближче до населених пунктів, вона може сягати і 10-12 ум. гол./га. Невисоким цей показник є тільки у віддалених полонинах – Яровиці, Семенчук, Красний Діл. Висока щільність худоби в полонинах цієї частини краю дає більший вихід оригінальної молочної продукції для туристів, але обмежує рекреаційні можливості самих полонин.

Яремчанська і Надвірнянська частини Гуцульщини випасають невелику кількість худоби (за винятком полонини Ліснів – виключно ВРХ) на полониних Горган. Діючих полонин у цій частині краю не більше десяти.

Рекреаційно-географічна типізація діючих полонини Гуцульщини проведена з огляду на особливості видів туризму, які розвиваються, або мають перспективу розвитку в краї, з врахуванням таких чинників: 1) наявність господарства; 2) стан інфраструктури; 3) площа полонини і

навантаження худобою (ум.гол./га), 4) наявність рекреаційної інфраструктури; 5) віддаль від населених пунктів, які здійснюють господарську діяльність на полонині; 6) транспортна доступність.

Виділено такі типи полонин. *Полонини, ресурси яких можна залучити до розвитку сільського зеленого туризму.* Вони знаходяться у 5-10-и кілометровій зоні пішохідної доступності до сільських населених пунктів, можуть бути атракційними об'єктами та постачальниками продукції для тих рекреантів, які проживають у сільських садибах. До цього типу належать полонини штучного походження у Ворохта–Путьльському низькогір'ї та Запрутських Горганах, окремі полонини Свидовця (Шиса, Браївка, Довжина, Думин та ін.). Такі полонини мають інфраструктуру у традиційному стилі і відносно доброму стані, яка поєднується з етнографічними об'єктами гуцульських сіл і містечок. На них можна будувати невеликі рекреаційні об'єкти (прикладом є полонина Діл на Верховинщині, полонина Берлибашка на Рахівщині(за 9 км від села Костилівка), на якій спеціально для туристів створено показову полонинську інфраструктуру і літній притулок, подібну мету має інвестиційний агропроект “Полонина Рокита”, який передбачає створення повного комплексу полонинського господарства на горі Рокита в с. Микуличин (Яремчанська міськрада).

Полонини комплексного використання з розвинутою рекреаційною інфраструктурою. На цих полонинах, де домінуючим є гірськолижний туризм, об'єкти традиційного господарювання функціонують влітку і можуть бути атракційною складовою літнього відпочинку у комфортабельних закладах. Прикладом поки-що є тільки полонина Драгобрат, а в перспективі – полонини Менчула Квасівського і Близниць (Рахівська Гуцульщина), пн. макросхилу Чорногори (Верховинська Гуцульщина). Названі полонини влітку можуть бути осередками для стаціонарного проживання і зручних радіальних прогулянок на суміжні полонини, які знаходяться на одному гіпсометричному рівні на віддалі 5-7 км. Від полонини Менчул Квасівський зручний прохід по середньосхилувій дорозі у доброму стані до полонин Шумнеска, Шешул, Конец полонина, Скопеска, Рогнеска; від полонини Драгобрат – зручний огляд (подекуди і прохід) з Закарпатського туристичного шляху на полонини Урда, Ярошеска, Крачуняска, Ворожеска, Стеришора, Кирчея, Стрімчиска, Громівка. Лімітуючим фактором для рекреаційного використання вищеназваних полонин є напівзруйнований стан їхньої інфраструктури. Парадоксальним є той факт, що замість використання полонинського господарства як фактора туристичної привабливості для літнього відпочинку, земельна лихоманка і стихійна забудова, зокрема Драгобрата, знищують тут традиційне господарювання.

Полонини для маршрутних туристичних походів. Це розлогі полонини Рахівських гір, Чивчин і Гриняви, Яровиці, Горган, які віддалені від населених пунктів на 15 км і більше. Більшість з них зараз недіючі, полонинська інфраструктура майже зруйнована, але використовується

туристами для нічлігу. Діючі полонини в цій групі (станом на 2009-2010 рр.), які можуть забезпечити молочними продуктами і при потребі нічлігом – Середня Рого і Керничний в Чивчинах, Прелуки, Глистовата, Дуконя, Гостовець, Яровиця, Семенчук у Пневсько-Яровицькому гірському районі; Неняска, Межипотоки. Верхній Щаул у Рахівських горах, Дурня, Гропа, Братківська у Горганах.

Полонини для екологічного туризму з регульованим доступом відвідувачів (заповідні полонини). Це полонини пн.-сх. макросхилу Чорногори, Свидовця, Мармароського масиву, які входять до заповідної зони Карпатського національного природного парку (КНПП, Івано-Франківська область) та Карпатського біосферного заповідника (КБЗ, Закарпатська область). Деякі з них (пн. схили Чорногори) уже не мають полонинської інфраструктури, але на багатьох ще збереглось діюче господарство. «Культурний випас» на цих полонинах, а не його заборону, мають стимулювати відповідні проекти КНПП і КБЗ.

Висновок. Отже, Гуцульщина, як територія з тисячолітньою історією полонинського господарювання, має потужний потенціал для розвитку багатьох напрямків туризму, стержневим об'єктом яких можуть стати полонини як природно-господарські комплекси. Разом з наданням торгової марки популярним гуцульським традиційним виробам, які пов'язані з полонинським господарюванням – бринзі і ліжнику, в цьому краї можна об'єднати у спеціальні маршрути діючі полонини, які разом з відповідними об'єктами в поселеннях (валилом, ткацькими верстатами) репрезентуватимуть шлях створення традиційної продукції, а також слугуватимуть її промоції й реалізації.

1. Інформація Верховинської державної адміністрації Івано-Франківської області. Лист № 554/12 від 01.10.2009.
2. Інформація управління агропромислового розвитку Путильської райдержадміністрації про організацію літньо-табірного утримання худоби на полонинах Путильського району у 2009 р.
3. Окремі показники розвитку сільських, селищних, міських рад у галузі сільського господарства. Форма № 6-сільрада. Розділ III. Поголів'я худоби та птиці в приватній власності домогосподарств у 2010 р. // Відділ статистики у Верховинському, Косівському районі, Яремчанській міськраді Івано-Франківської області
4. Окремі показники розвитку сільських, селищних, міських рад у галузі сільського господарства. Форма № 6-сільрада. Розділ III. Поголів'я худоби та птиці в приватній власності домогосподарств у 2010 р. // Відділ статистики у Путильському районі Чернівецької області
5. Підсумки обліку худоби в Рахівському районі станом на 1 січня 2010 р. // Управління статистики у Рахівському районі Закарпатської області
6. Перелік високогірних пасовищ (полонин) за межами населених пунктів, наданих територіальним громадам району для випасу худоби в літньо-осінньому періоді 2009 р. // Рахівська районна держадміністрація